

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Rendészettudományi Doktori Iskola

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS SZERZŐI ISMERTETŐJE

Lehoczki Ágnes

**A poszt–offenzív szakasz
pszichológiai vizsgálata
az emberölés profilalkotásában**

Témavezető:

Prof. Dr. Ruzsonyi Péter PhD

Budapest, 2021

A tudományos probléma megfogalmazása

Hogyan lesz valaki gyilkos? Az emberiség kíváncsisága a válasz iránt olthatatlan. Az érdeklődés azonban ezen a ponton, vagyis az emberölés megtörténtével mintha megállna. Érdekel bennünket, hogy kiből lesz gyilkos? Miért lesz gyilkos? Hogyan válik gyilkossá? Ám azt már nem akarjuk tudni: milyen gyilkosnak lenni? Ez valóban kevésbé katartikus, lélektanilag pedig igen megterhelő téma. Ugyanakkor fontos, mert ez az emberi tapasztalat része, ezért kutatásra érdemes. Fontos, mert bár az egyedül hordott titok, a legsúlyosabb tilalom áthágása, a környezet emiatti félelme és a stigma miatt kitaszítottá válik, az emberölést elkövető személy is ember, és sokszor segítséget igényel a történetek feldolgozásában, az azzal való együttélésben. Fontos, mert ha ez nem történik meg, az az emberöléshez vezető működésmód fennmaradásával, és ezáltal újabb emberölés megtörténtével fenyeget. Fontos, mert annak ismerete, hogy a cselekmény után mi játszódik le az elkövetőben, hozzásegítheti a nyomozási munkát a legnehezebben elfogható tettesek kézre kerítéséhez.

Az emberölés (1. fejezet) az agresszió legsúlyosabb formája, és kivételesen nagy kárt okoz. Ezt jelzi a kiszabható büntetési tétel, és az is, hogy a minősített esetek sosem évülnek el. Ezeknél az ügyeknél legnagyobb a társadalmi elvárás is, hogy felderítésre kerüljenek. Ennek megfelelő az a volumen is, amelyekkel az ilyen nyomozások elindulnak (Kovács, 2013).

Az emberölések száma szerencsére nem magas, az utóbbi években évente átlagosan 100 eset történik. Ráadásul azt feltételezzük, hogy a látencia is alacsonyabb, mint más típusú bűncselekmények esetében (Lauritsen és mtsai, 2016). A felderítési arány 90% körüli, ami imponáló, ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy évente átlagosan körülbelül 10 eset felderítetlenül marad (Tremmel és mtsai, 2005, 223; Kovács, 2013). A felderített emberölések legnagyobb része gyorsan megoldható, még a forró nyomos tevékenység eredményeként, azt követően azonban a megoldás már nehezebb. A forró nyomos tevékenységnek nincs definiált időhatára, ám Kovács (2018) hazai életellenes területen szinte reprezentatívnek tekinthető tapasztalata és meglátása szerint a választóvonal 1 hét: ha addig nincs felderítés, akkor elhúzódó nyomozásra kell felkészülni. Ezeknél a nyomozásoknál, és különösen az utólagos felderítéseknél az újabb és fejlettebb krimináltechnikai eszközök mellett a megváltozott emberi kapcsolatok, motivációk, alkudozások, lélektani csatározások jelenthetnek megoldást, ami a lélektani eszközöket különösen fontossá teszi (Tremmel és mtsai, 2005, 223; Alföldi, 2012; Youngs és Zeyrek-

Rios, 2014; Kovács és mtsai, 2019, 262–271), melyek között a profilalkotás a legfontosabb.

A bűnügyi profilalkotás (2. fejezet) az alkalmazott kriminálpszichológia egyik területe, multidiszciplináris, nem jogi, bűnügyi segédtudomány, kriminalisztikai módszer (Alföldi, 2012). Meghatározása szerint az elkövető legfőbb személyiség-és viselkedésbeli jellemzőinek rekonstrukciója a cselekmény elkövetési, magatartási nyomainak pszichológiai szempontú elemzése alapján (Ressler és mtsai, 1995, 10; Csernyikné Póth és Fogarasi, 2006, 213). A profilalkotás ugyanúgy a helyszíni nyomokat elemzi, mint a nyomozás bármely más résztvevője, csak egy másik perspektívából vizsgálódva von le olyan következtetéseket, amelyek háttérinformációval szolgálnak a nyomozásban, ezzel támogatva a döntéshozást mind a felderítés előtti, mind a felderítés utáni szakaszban. Felhasználása széleskörű mind a bűncselekmények, mind a nyomozási folyamat tekintetében, a felderítés előtt a gyanúsított kör szűkítésében, a nyomozás stratégiájának felállításában, a felderítés után pedig a kihallgatási stratégia megalkotásában és az esetleges sorozatosság elemzésében (Turvey, 2012, 126).

A profilalkotásban több irányzat létezik, melyek következtetési módszerben és a szakmai kiindulópontban, az emberölésre vonatkozó tipológiákban eltérnek (Douglas és mtsai, 2006; Ressler és mtsai, 1995; Canter, 2000; Salfati, 2000, 2001; Santtila és mtsai, 2003; Coupe, 2003; Turvey, 2012). Az alapelvek azonban minden módszer esetében azonosak. Az első alapelv a homológia premissza, amely azt mondja, hogy akik hasonló sértettek sérelmére, hasonló módon követnek el bűncselekményt, feltehetőleg azonos körből kerülnek ki, háttérjellemzőik is hasonlóak. Valamint az eltérő stílusú elkövetés eltérő háttérjellemzőkkel jár együtt. Ez a feltevés teszi lehetővé a statisztikai alapú profilalkotást, valamint a tipológiák kidolgozását is (Doan, 2008, 10; Elekesné Lenhardt, 2015).

A második a konzisztencia premissza, amely azt mondja, hogy ahogyan egy ember viselkedik egy adott helyzetben, az konzisztens azzal, ahogyan más helyzetekben megnyilvánul (Ellerby, 1986, iv). Ez a pszichológiában a vonásméletekben gyökerező fogalom, amely szerint vannak olyan alaptulajdonságok, amelyek mélyen a személyben gyökereznek, és ebből származik a stabilitás. A profilalkotás arra alapoz, hogy ez a személyre jellemző konzisztencia meghatározza az elkövetőt, differenciálja a többi elkövetőtől, lehetővé teszi az esetek összekapcsolását, és megalapozza a személyiségvonásokra vonatkozó következtetéseket (Doan, 2008, 9).

Már a profilalkotási modellekben is esik szó arról, hogy az emberölési cselekmény a tettes számára nem ér véget az áldozat halálával, ám a fókusz ezután már átkerül a cselekmény megtörténtére és annak praktikus és lélektani következményeire. Poszt-offenzív szakasznak tekintünk voltaképpen mindent, ami az emberölés után, azzal összefüggésben történik (Bakóczy, 1984, 198; Walter és mtsai, 2015), tehát egészen attól kezdve, hogy a tettes mihez kezd a holttesttel, addig, hogy a cselekmény utáni hónapokban megnő-e az alkoholfogyasztása, vagy többet kezd el templomba járni. A cselekmény utáni szakasz ismerete jól felhasználható a profilalkotás minden területén, mert segít megértenünk a cselekményt is, és ez a nyomozási munkában is mélyebb megértéshez, hatékonyabb és kreatívabb megoldásokhoz vezethet (Ressler és mtsai, 1995, 57). A kutatások azonban gyakorlatilag teljesen hiányoznak ezen a területen.

Dolgozatomban áttekintettem és részletesen elemeztem azokat a poszt-offenzív magatartásokat és érzelmeket (3. fejezet), amelyekkel a szakirodalom érdemben foglalkozik legalább minimális szinten. Bár szem előtt tartandó, hogy ezek a viselkedések szinte mindig többrétegűek, és többféle motivációs háttérrel jelenhetnek meg, ami csakis a többi viselkedéses elemmel együtt, a mintázatba illesztve értelmezhető, összességében az rajzolódott ki, hogy ezeknek a magatartásoknak mindig vagy érzelemszabályozó funkciójuk van, vagy a helyzet kezelésére és megoldására irányuló praktikus céljuk. Az érzelmek pedig egyrészt általában a helyzettel járó stresszre adott reakcióként jelennek meg, másrészt gyakran a poszt-offenzív magatartásokban nyilvánulnak meg.

Ugyanakkor ez a mintázat nem csak a cselekmény utáni szakasz esetében figyelhető meg. A profilalkotásban látható nagy típusok, koncepciók – organizált és dezorganizált, modus operandi és kézjegy, instrumentális és expresszív – mögöttes gondolata, a differenciálást megalapozó faktor voltaképpen mindegyik elképzelésben ugyanaz: az adott magatartások praktikus, vagy érzelmi célokat szolgálnak, illetve a cselekmény és az elkövető fókuszában a funkcionális vagy az emocionális tényezők állnak; az elkövető a külvilágra, a helyzetre reagál, vagy a belső világra és az emocionális szükségleteire. Mindez nagyon emlékeztet stresszel való megküzdés problémaközpontú és érzelmekközpontú dichotómiájára (Lazarus és Folkman, 1984). Ebben a keretben problémaközpontúként értékelhető minden olyan elkövetési magatartás, amely praktikusan a cselekmény leplezésére, a nyomok eltüntetésére, a felderítés elkerülésére irányul, az elkövető számára veszélyes helyzetet igyekszik módosítani. Emócióközpontú megküzdésként értékelhető minden olyan magatartás, amely elsősorban vagy kizárólag az elkövető kialakult feszültség szintjének kezelésére szolgál.

Bár a cselekmény megküzdésként való értelmezése (lsd. például Agnew, 2001) nem új gondolat, az eddigi elképzelésekben a cselekmény utáni szakasz elemzése általában elmarad. Csupán Cassar és mtsai (2003) mutatnak rá az emberölés folyamatába a poszt-offenzív szakaszt is szervesen beillesztő modelljükben, hogy az emberöléshez vezető utat és az utána következő szakaszt is központi tényezőként meghatározza az elkövető által átélt stressz, a kapcsolódó emóciók, és azok kezelése, a velük való megküzdés jellegzetességei (4. fejezet). Természetesen számos tényező befolyásolja, hogy ez a stressz milyen intenzitású, valenciájú, és lefutású. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy a stressz-érzékenység meglehetősen alapvető része a személyiségstruktúrának, és meghatározza azt, hogy a személy milyen mértékű stressz és szorongás átélésére hajlamos az életesemények kapcsán. Azt is tudjuk, hogy ez az érzékenység, mint alapvető személyiségtényező, nagyban örökölt, és idegrendszeri szinten meghatározott, ezért akaratlagosan alig befolyásolható (Vollrath és Torgensen, 2000; Barlow és mtsai, 2014). Ha az eddigi szálakat összekötjük, és egy olyan koncepciót keresünk, amely ezek metszéspontjában áll, tehát mind az empirikus kutatás, mind a profilalkotás igényeinek megfelel, a nyomozásban használható, könnyen megragadható, jól mérhető, és az elkövető által alig befolyásolható, akkor azt látjuk, hogy a stressz és a megküzdés mindezen kritériumoknak tökéletesen megfelelő konstruktumok, mely ráadásul implicit módon a profilalkotási koncepciókban is végighúzódnak.

Kutatási célok

Dolgozatom célja a poszt-offenzív magatartások minél szélesebb körű feltérképezése, valamint az alábbi kérdések empirikus vizsgálata volt. A cselekmény stílusa, a magatartási mintázat árulkodik-e az átélt stresszről a cselekmény alatt és után? Ez a stressz, illetve annak lefutása hogyan válik láthatóvá a poszt-offenzív szakasz jelenségeiben? Az elkövetők a cselekményhez kapcsolódó stresszel hogyan küzdenek meg? Ez hogyan viszonyul az általános megküzdési mintázataikhoz? Mi történik a poszt-offenzív szakaszban? Vajon az elkövetési módból, stílusból a stresszélményen keresztül lehet-e következtetni ezekre a poszt-offenzív történésekre?

A kutatás célja volt tehát összefüggést, mintázatokat, együttjárásokat találni az alábbi területek változói között: a cselekmény elkövetési jellegzetességei; a tettes által átélt stressz szintje, és érzelmi állapota; a tettes általános megküzdési jellemzői; a tettes poszt-offenzív magatartása és élményei. Továbbá mivel kutatásomban a poszt-offenzív szakasz történéseinek az emberölés, valamint a profilalkotás folyamatába való beillesztésére

tettem kísérletet azzal a céllal, hogy ez a nyomozási munka számára felhasználható legyen, azokra az elkövetőkre kell fókuszálnom, akik értékelhető időt szabadlábban töltöttek a cselekmény után – őket a továbbiakban későn elfogott elkövetőknek hívom.

Hipotézisek

1. hipotézis: a korán elfogott és a későn elfogott elkövetők között markáns különbségek lesznek láthatók leíró adataik, elkövetési jellemzőik, szorongásos hajlamuk, megküzdési sajátosságai mentén, tehát vannak olyan dimenziók, amelyek meghatározzák, vagy a nyomozás folyamatában már korán megmutatják, hogy mely elkövetők kerülnek korán elfogásra, és melyek nem.

Az elemzés ettől a ponttól kezdve a legalább egy hetet felderítetlenül töltött (későn elfogott) elkövetőkre vonatkozóan történik, mivel a további vizsgálódásoknak ebben a körben van értelme.

2. hipotézis: az elkövetési jellemzők alapján a cselekmények besorolhatók a korábban már leírt (organizált/dezorganizált, illetve instrumentális/expresszív) vagy újonnan kialakított csoportokba; a későn elfogott elkövetők körében statisztikailag kimutatható kapcsolat van az elkövetési stílus vagy elkövetési jellemzők és a cselekmény során és után átélt stressz között, azaz az elkövetési mód alapján bejósolható a cselekmény során és/vagy után átélt stressz mértéke, annak lefutása.

3. hipotézis: a későn elfogott elkövetők körében kapcsolat van a cselekmény során és után átélt stressz és a poszt-offenzív magatartások között, azaz az átélt stressz mértéke és lefutása alapján következtetések vonhatók le a poszt-offenzív magatartásra vonatkozóan.

4. hipotézis: a későn elfogott elkövetők körében kapcsolat van a cselekmény során és után átélt stressz és a poszt-offenzív megküzdések és szubjektív reakciók között, azaz az átélt stressz mértéke és lefutása alapján következtetések vonhatók le a poszt-offenzív megküzdési jellemzőkre és szubjektív reakciókra vonatkozóan.

5. hipotézis: a későn elfogott elkövetők körében kapcsolat vannak az általános és a poszt-offenzív megküzdési módok között, azaz az általános megküzdési jellemzők alapján következtetések vonhatók le a poszt-offenzív megküzdési jellemzőkre, és azok általánostól való eltéréseire vonatkozóan (konzisztencia elve).

Kutatási módszerek

A vizsgálat során több forrásból gyűjtöttem adatokat az alábbiak szerint.

Tesztek:

- A Spielberg-féle Állapot-és Vonásszorongás Kérdőív (Spielberger's State and Trait Anxiety Inventory — Trait Part; STAI-T) Vonásszorongás Skáláját (Sipos és mtsai, 1988) alkalmaztam a személy általános szorongásra való hajlamának, tartós szorongásosságának mérésére.
- A Spielberg-féle Állapotszorongás Kérdőív (Spielberger's State and Trait Anxiety Inventory — State Part; STAI-S) Állapotszorongás Skáláját (Sipos és mtsai, 1988) az instrukció idői elemét megváltoztatva alkalmaztam a cselekmény utáni órákhoz, napokhoz kötődő szorongásszintjének mérésére (PO STAI S).
- Az Észlelt Stressz Kérdőívet (Stauder & Konkoly-Thege, 2006) szintén az instrukció idői elemét megváltoztatva alkalmaztam kimondottan a cselekmény és az elfogás közötti időszakban átélt stressz nyomán keletkező szubjektív élmények gyakoriságának mérésére (PO Észlelt Stressz).
- A Megküzdési Mód Preferencia Kérdőívvel (MMPK) (Oláh, 1986, 1993) azt vizsgáltam, hogy a személy milyen stratégiákat, reagálási módokat alkalmaz és preferál, ha fenyegető vagy kínos helyzetben van, milyen eszközökkel próbálja a konfliktusait megoldani, vagy elkerülni.
- A Megküzdési Mód Preferencia Kérdőívet a poszt-offenzív szakasznak megfelelően módosított instrukcióval is felvettem, mellyel a cselekmény és az elfogás között alkalmazott stratégiákat, reagálási módokat, cselekvési próbálkozásokat mértem (PO MMPK).
- A Kognitív Érzelemreguláció Kérdőívet, KÉRK (Miklósi és mtsai., 2011) csak a cselekmény utáni szakasznak megfelelően módosított instrukcióval használtam, és kimondottan a cselekmény és az elfogás közötti időszakban átélt stressz nyomán keletkező nehéz élethelyzetek által keltett negatív érzelmek szabályozására szolgáló kognitív folyamatok még finomabb és részletesebb feltérképezésére alkalmaztam (PO KÉRK).

Saját kialakítású eszközök

- A cselekmény közben és után átélt stressz mértékére és lefutására (csillapodó, fokozódó) és ezek szubjektív mértékére vonatkozóan tettem fel egyszerű kérdéseket.

- A cselekmény és az elfogás közötti időszakban tapasztalt poszt-offenzív magatartásokra vonatkozóan összeállított kérdéssort (PO REACT) alkalmaztam, melyben olyan magatartások, fiziológiás jelenségek, szubjektív élmények voltak felsorolva, melyek a tapasztalat és a szakirodalmi tájékozódás alapján jellemzők lehetnek erre az időszakra.

Az ítéletkiadmányok tartalmi elemzésének, dokumentumelemzés

- Az egyik esetben az indexcselekmény elkövetésének jellemzőit jelöltem előre meghatározott változók alapján, melyhez több korábbi listát vettem alapul: a Crime Clasification Manual és az FBI profilozás céljára használt, a nyomozó szervek által kitöltendő adatlapját (Douglas és mtsai., 2006), a nyomozati pszichológia kutatásaiban szereplő változók listáját (pl. Gabrielle Salfati, 2000, 2001), a magyar gyakorlatban alkalmazott Modus Operandi nyilvántartás ((22/2000. (XII. 29.) ORFK utasítás a Modus Operandi Nyilvántartás ideiglenes Szabályzata kiadásáról, 2000) változóit.
- A másik esetben az elkövető poszt-offenzív magatartására vonatkozó változókat gyűjtöttem ki bottom-up módszerrel, amely során a változókészlet az empirikus adatokból fejlődik ki és abban gyökerezik.

Az adatfelvétel 2015. első felében zajlott. Minden esetben a büntetés-végrehajtási intézetekben, arra kijelölt csendes helyiségben, nyugodt körülmények között történt a kérdőívek kitöltése. A felvételhez és az ítéletkiadmányba való betekintéshez a fogvatartottaktól minden esetben engedélyt kértem. A felvétel csoportosan történt, mely során személyi állományi tag a kutatás vezetőjén kívül nem volt jelen. A résztvevő fogvatartottak a felvétel kezdetekor szóbeli tájékoztatást kaptak, melyben ismertettem a kutatás célját, módját, az anonimitás mibenlétét, tovább azt, hogy a részvételért ellenszolgáltatás nem jár. A fogvatartottak pontos tájékoztatást kaptak a kitöltés módjáról. Ezek között szerepelt az is, hogy ha valakinek több életellenes cselekménye van, és ezek eltérnek egymástól, akkor mindig az elsőre (az ún. indexcselekményre) gondoljon a válaszadáskor. Külön hangsúlyoztam, hogy a felvétel bármikor megszakítható, és kérésre minden adatot törölök. Jeleztem a fogvatartottaknak, hogy a kérdések esetleg kellemetlen emlékeket idézhetnek fel, és bátorítottam őket, hogy szükség esetén vegyék igénybe az elérhető pszichológusi segítséget.

Mivel kutatásomban a poszt-offenzív szakasz történéseinek az emberölés, valamint a profilalkotás folyamatába való beillesztésére tettem kísérletet azzal a céllal, hogy ez a nyomozási munka számára felhasználható legyen, azokra az elkövetőkre kellett fókuszálnom, akik értékelhető időt szabadlábban töltöttek a cselekmény után. A hosszabb, a profilalkotás számára is teret adó esetek körét egyéb támpont hiányában Kovács (2018) meglátása alapján határoztam meg, aki 1 hétben húzza meg a választóvonalat a gyorsan megoldódó (korán elfogottak) és a hosszabb nyomozást igénylő cselekmények (későn elfogottak) között. Ezért az adatok elemzése az első hipotézist követően csak a későn elfogottakat érinti.

A vizsgálatban összesen 129, emberölés büntettéért jogerősen elítélt fogvatartott szerepelt, melyből legtöbben a Szegedi Fegyház és Börtönben (72,9%) töltötték szabadságvesztés büntetésüket, kisebb részük a Budapesti Fegyház és Börtönben (12,4%), a női elítéltek pedig a Kalocsai Fegyház és Börtönben (14%). 1 fő került be a vizsgálatba az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetből. A kutatás időszakában 1066 fő töltötte jogerős szabadságvesztés büntetését emberölés büntettéért a magyar büntetés-végrehajtásban¹, így a kutatásban elért 129 fő a célpopuláció 12,1%-át teszi ki, ami meglátásom szerint jónak mondható. A nemi megoszlás 86-14% volt a férfiak javára. Az elkövetéskori életkor átlaga 28,97 volt. A legtöbb elkövető 8 általánost végzett (48%) vagy szakmunkás végzettsége volt (25%).

Az indexcselekmény túlnyomó többségében befejezett emberölés volt (95,1%) ám volt néhány eset, ahol a sértett vagy a sértettek egyike életben maradt (4,9%). Ebben a mintában az elkövetők nagyobb része volt büntetett előéletű (61,9%), és ezen belül 10 főnek volt az indexcselekményen kívül más emberölési cselekménye, azaz elindultak a sorozatos elkövetővé válás útján, vagy akár azzá is váltak.

79 elkövetőt (62,7%) az indexcselekmény után egy héten belül elfogtak (korán elfogottak), 47 főt (37,3%) az indexcselekmény után legalább 1 héttel fogtak el (későn elfogottak).

Az adatok elemzése az SPSS for Windows programcsomag 15.0 verziója alkalmazásával történt.

¹ A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának adatszolgáltatása 2015. 04. 02-re vonatkozóan. Ez a szám nagyságrendileg általánosan jellemzőnek tekinthető.

Az elvégzett vizsgálatok tömör összefoglalása hipotézisenként

Az 1. hipotézis, miszerint a korán elfogott és a későn elfogott elkövetők között markáns különbségeket feltételeztem leíró adataik, elkövetési jellemzőik, szorongásos hajlamuk, megküzdési sajátosságaik mentén, nem igazolódott. A két csoport a nagyszámú vizsgált változó mentén csupán egy elkövetési jellemzőben (rablásnak induló emberölés) és két megküzdési jellemzőben mutat eltérést: a későn elfogottak megküzdése jelentősen problémaközpontúbb és irányul a helyzet megváltoztatására, és hajlamosabbak feszültségkontrollra. Csupán tájékozódó szinten, tendencia jelleggel volt megállapítható, hogy az átlagosnál hangsúlyosabb az emberölést elkövetők körében a kilépés, a halogatás, a belenyugvás és a helyzet megváltoztatásának feladása, az önbüntető, önhibáztató tendencia, valamint a kontrollálatlan érzelmi és indulati levezetésekre való hajlam, ám elmarad a helyzet keltette negatív érzések kezelésére irányuló fókusz.

Ezek az eredmények azonban elmaradnak attól, amit markáns, jól megragadható különbségeknek tekinthetnénk.

A 2. hipotézis, a stresszélmény és az elkövetési jellemzők kapcsolatára vonatkozott, nem igazolódott.

A feltevés, miszerint az elkövetési jellemzők alapján a cselekmények besorolhatók a korábban már leírt (organizált/dezorganizált, illetve instrumentális/expresszív) vagy újonnan kialakított csoportokba, nem igazolódott be. Nem sikerült gyakorlati felhasználásra alkalmas csoportokat, típusokat, stílusokat azonosítani.

Az feltevés, miszerint az elkövetési mód alapján bejósolható a cselekmény során és/vagy után átélt stressz mértéke és lefutása, szintén nem igazolódott be. A nagyszámú vizsgált elkövetési változó közül csupán néhány, meglehetősen általános jellemző (a helyszínről eltulajdonítás hiánya, az áldozat fulladásos halála, illetve a szűrő-vágó eszköz, a helyszínen feltalált eszköz, többféle eszköz) volt, amelynél a keresett kapcsolat kimutatható volt.

A 3. hipotézis, miszerint az átélt stressz mértéke és lefutása alapján következtetések vonhatók le a poszt-offenzív magatartásra vonatkozóan, csupán részben nyert igazolást. Egyrészt láthatók voltak jól kirajzolódó tendenciák. Bár a poszt-offenzív magatartások és a cselekmény közben átélt stressz között nem volt szignifikáns kapcsolat kimutatható, ám a cselekmény után tapasztalt feszültség pedig alacsonyabb azonban volt azoknál, akik követték az eseményeket a médiában, tájékozódtak a nyomozás állásáról, elrejtették a

zsákmányt, a cselekmény után nem rejtőztek, illetve terveztek vagy kiviteleztek újabb életellenes cselekményt és hat hónapon belül újra öltek.

Ezek az eredmények azonban csupán orientálódásra alkalmasak, nem tekinthetők stabil összefüggésnek az alacsony elemszámok miatt.

A 4. hipotézis, miszerint az átélt stressz mértéke és lefutása alapján következtetések vonhatók le a poszt-offenzív megküzdési jellemzőkre és szubjektív reakciókra vonatkozóan, beigazolódott. A stressz mértéke és lefutása a poszt-offenzív reakciók és megküzdési stratégiák jól definiálható mintázatához kapcsolódik.

Először is, a poszt-offenzív reakciókat leíró saját kialakítású kérdőív 66 tételét faktoranalízissel hat faktorba sikerült csoportosítanom, melyek az elért átlagpontoszámok alapján csökkenő sorrendben az alábbiak:

- orális és disszociatív feszültségvezetési módszerek, amelyek olyan manőverek köré összpontosulnak, amelyek vagy kémiai úton, vagy aktív tagadás útján célozzák meg a helyzettől való disszociálódást, ugyanakkor fordított tételként szerepelnek az elfogással való álmódás, az ügy médiában és mások beszélgetésében való követése, a konfliktusok megszorodása, melyek gátolják a disszociálódást;
- az érzelmi reakciók hiányával jellemezhető közöny, melyben a tételek tartalmilag a cselekmény megtörténtével és a lebukással kapcsolatos érzelmi reakciók hiányára, közönyre reflektálnak;
- nyugtalanság és szorongásos kimerülés, mely olyan tételekből áll, melyek elsősorban a szorongás miatti nyugtalanságot, alvási problémákat, pánikrosszullétet és startle-fokozódást, a szexuális készlettség megváltozását, gyengeség és fáradtságérzést jeleztek, valamint a rendőrök kerülését;
- defenzív manőverek és lépések, melyek a lebukás elkerülése érdekében tett poszt-offenzív óvintézkedéseket jelzik, és a bukáshoz vezető pontok feltérképezésére, információszerzésre, tervek gyártására, a nyomok eltüntetésére vagy megváltoztatására irányulnak;
- akutabb szomatikus reakciók, a stressz olyan szomatikus megjelenési módjait tartalmazzák – sírás, szédülés, betegeskedés -, melyek akutabbak és kevésbé mélyrehatóak, mint a

- krónikusabb szomatikus reakciók, azaz a megváltozott étvágy, emésztés, munkahelyi teljesítmény, fejfájás, melyek jellemzően a hosszantartó magas feszültség szomatizációban megjelenő tünetei.

Másodszor, a poszt-offenzív reakciók vizsgálatának másik aspektusa, a megküzdési kérdőívek alkalmazása volt. A későn elfogott elkövetők poszt-offenzív megküzdését vizsgáló kérdőívek eredményei alapján egy olyan profil rajzolódik ki, amely jelentősen eltér az átlagos megküzdési mintázatoktól. A poszt-offenzív megküzdésben alapvető jellegzetességek az alábbiak:

- több oldalról is alátámasztott, hogy a cselekmény és az elfogás közötti időszakot a büntudat és az önvád uralja, az elkövetők a kialakult helyzetet és a negatív emocionális élményeket olyan módon értelmezik, amelyért ők és csakis ők a felelősek, az jogos, törvényszerű válasz az elkövető korábbi helytelen, nem kívánatos viselkedésére;
- kimondottan jellemző a történetek negatív aspektusainak, káros következményeinek felnagyítása, katasztrófizálása;
- az ennek nyomán keletkező érzelmek csillapítása, a társas támogatás keresése, a történetek perspektívába helyezése, más élményekkel való összehasonlítása, esetleg pozitív jelentéssel való felruházása elmarad, hiányzik;
- jellemző a helyzetbe való passzív beletörődés, a megoldások halogatása, a helyzetből való kilépés;
- aktiválódnak a helyzet megváltoztatására tett erőfeszítések, a megoldás keresése, sokat foglalkoznak azzal, hogy mit tehetnének az adott szituációban, ám az egyébként is alacsony szintű problémacentrikus megküzdés még így is messze elmarad az átlagos értéktől;
- a személyiség stabilitásának megőrzésére irányuló igyekezet a figyelem fenyegetésről az én-re terelésével, közben a helyzetmódosítás lehetőségének fel nem adásával szintén elmarad az átlagos szinttől, bár korábban láttuk, hogy ez a megküzdési mód a későn elfogott elkövetőknél jellemzőbb, mint a korán elfogottaknál.

A megküzdési módok és reakciók közötti korrelációs kapcsolatok alapján két markáns tematika rajzolódik ki:

- A történetek negatív aspektusainak, káros következményeinek felnagyítása korrelál az átéltekkel kapcsolatos érzésekkel, gondolatokkal való állandó és terméketlen foglalatossággal. A katasztrófizálás együtt jár továbbá azzal a

hajlammal, hogy a személy a fenyegetést, a negatív élményeket jogos és törvényszerű válasznak értékelje a korábbi helytelen, nem kívánatos viselkedésére, ez pedig az olyan gondolatokkal, amelyekben a személy önmagát teszi felelőssé a negatív életesemény bekövetkezéséért.

- A második tematika középpontjában az a megküzdési stratégia áll, amikor az erőfeszítéseit a személy csak arra fordítja, hogy a fenyegetettség keltette negatív, kellemetlen érzelmi állapotot felszámolja, megszüntesse. Ez körkörös korrelációban áll az olyan elhárítással, melynek során a személy kilép a helyzetből, és halogatja a beavatkozást, valamint a pozitív fókuszváltással, melynek során a személy a figyelmét átirányítja a negatív eseményekről kellemes kogníciókra. Az emóciófókusz, tehát a negatív érzelmi állapotok csillapítására összpontosított erőfeszítés együtt jár feszültségkontrollal is, amelyben az elsődleges cél a személyiség stabilitásának megőrzése, a figyelem fenyegetésről az énré terelésével, a helyzetmódosítás lehetőségének fenntartásával, ez pedig problémacentrikus megküzdési stratégiával, melynek során a cél a helyzet megváltoztatása, a fenyegetettség megszüntetése, ez pedig az azzal való foglalatossággal, hogy milyen viselkedéses stratégiákat lehetne alkalmazni a helyzet megoldására.

Negyedszer, a cselekmény közben átélt stressz együtt járt a ruminációval, azaz az átéltekkel kapcsolatos érzésekkel, gondolatokkal való állandó és terméketlen foglalatossággal. A cselekmény utáni órákban, napokban tapasztalt stressz, és a cselekmény és az elfogás közötti időszakban átélt stressz is a poszt-offenzív megküzdést és reakciókat mérő skálák közül csak a nyugtalansági és szorongásos kimerüléssel reagálókkal járt együtt, és ez a nyugtalanság együtt járt az olyan szomatikus reakciókkal is, mint a megváltozott étvágy, emésztés, munkahelyi teljesítmény, fejfájás, valamint a sírás, szédülés, betegeskedés.

Ötödször, a stresszreakció lefutását tekintve azokra a későn elfogott elkövetőkre, akik a cselekmény után eleinte nyugodtabbak voltak, de a feszültségük fokozódott egészen az elfogásig, jellemzőbb volt a fenyegetés és a negatív emocionális élmények olyan módon való értelmezése, miszerint az jogos, törvényszerű válasz a korábbi helytelen, nem kívánatos viselkedésükre; a szorongás miatti nyugtalanságot, alvási problémákat, pánikrosszullétet és startle-fokozódást, szexuális igények megváltozását, gyengeséget és fáradtságot, depressziót és az emberektől való visszahúzódást, a rendőrök kerülését jelző szubjektív reakciók; az olyan szomatikus reakciók, mint a megváltozott étvágy, emésztés,

munkahelyi teljesítmény, fejfájás. Akik pedig a cselekmény után nagyon idegesnek érezték magukat, de ez idővel csillapodott és végül megnyugodtak gyakrabban számoltak be közönről, a cselekmény megtörténtével és a lebukással kapcsolatos érzelmi reakciók hiányáról.

Az 5. hipotézis, miszerint az általános megküzdési jellemzők alapján következtetések vonhatók le a poszt-offenzív megküzdési jellemzőkre, és azok általánostól való eltéréseire vonatkozóan, beigazolódott. A poszt-offenzív megküzdési mintázat párhuzamos az általános mintázattal, ugyanakkor markáns mintázat látható abban, hogy a poszt-offenzív szakaszban milyen irányú eltolódások figyelhetők meg. Az általában jellemző megküzdéshez képest a poszt-offenzív szakaszban csökken az egyébként is alacsony szintű problémacentrikus reagálás, és a feszültségkontroll, valamint a megoldáshoz társas támogatás és segítség keresése. Ezzel szemben emelkednek az önbüntető tendenciák, és a passzív belenyugvás.

Összegzett következtetések

A korán elfogott és a későn elfogott elkövetők összehasonlítása azt mutatja, hogy leginkább az elkövető alapvető hozzáállása különbözteti meg azokat, akiket egy héten belül, vagy azon túl fogtak el, amit jelez a későn elfogottak körében gyakrabban előforduló rablásos emberölés, és az erre jellemző kíméletlen és szélsőségesen instrumentális, a sértettet teljes mértékben tárgyként kezelő, kizsákmányoló attitűd. Nem differenciálnak az elkövetés jellemzői sem, vagy az azt követő azonnali reakciók sem.

Az elkövetési jellemzők továbbá a cselekmények markánsan elkülönülő és elemzésre alkalmas csoportokba sorolására sem bizonyultak alkalmasnak jelen vizsgálatban. Nem adódott sem az organizált/dezorganizált, sem az expresszív/instrumentális dichotómiára emlékeztető, vagy ezeknek megfeleltethető elrendeződés sem. Ez vélhetően betudható a relatíve alacsony elemszámnak, ugyanakkor a mintában szereplő esetek heterogenitásának is. Nem hozott értékelhető eredményt az egyes elkövetési viselkedések és a tettesi jellemzők direkt összekötése sem.

Jóval gazdagabb eredményt hozott az elkövetők belső, szubjektív élményeinek vizsgálata.

Ugyan csupán tájékoztató és tendencia szinten, de kirajzolódott a teljes elkövetői populációra jellemző, a magyar átlagpopuláció értékeihez képest tendenciózusan eltérő

megküzdési mintázat, mely párhuzamos a korábbi eredményekkel (Daffern és mtsai, 2010; Elisha és mtsai, 2010). Jelen eredmények egy olyan működésmódot mutatnak, ahol a személy hajlamos benneragadni a számára nehezen tolerálható helyzetekben, mert a változtatásra, és a változtatást lehetővé tevő érzelmi állapot megteremtésére mozgósítható kapacitás és repertoár elégtelen, és leginkább az elkerülésre és a megérdemeltként való elfogadásra és annak megváltozhatatlanságába való belenyugásra korlátozódik. Így a helyzet és az ezzel járó feszültség állandósulása, az önhibáztató tendenciák nyomán esetleg további fokozódása lehetséges, melyek aztán kontrollálatlan acting-out és anger-out megnyilvánulásokban robbanhatnak, amikor a feszültség tarthatatlanná válik. Ennek ismeretében a cselekmény megküzdésként való konceptualizálása (Agnew, 2001) is még tisztábban érthetővé válik.

Az elkövetői csoportok, a korán elfogott és későn elfogott elkövetők megküzdésének összehasonlítása továbbá azt mutatta, hogy a későn elfogottak megküzdése jóval problémaorientáltabb és megoldásközpontúbb. Másrészt a későn elfogott elkövetők hajlamosabbak a külvilágtól és a fenyegető ingertől való visszahúzódásra a személyiség stabilitásának megőrzése érdekében, miközben a helyzetmódosítás lehetőségét továbbra is keresik. Az így megőrzött egyensúlynak vélhetően nagy szerepe van a stressz jobb tűrésében, amely utat nyit a lebukás hosszabb távú elkerülését lehetővé tevő problémacentrikus megoldásoknak. Ez párhuzamos Cassar és mtsai (2003) eredményeivel, melyek szerint az elkövetők önszabályozása, és így a megküzdés is lényegi szerepet kap az emberölés előtti és utáni folyamatokban.

A későn elfogott elkövetők körében az általánosan alkalmazott copingot összehasonlítva a cselekmény utáni megküzdéssel az rajzolódott ki, hogy a két időszakban alkalmazott megküzdések mintázata hasonló, a rájuk általánosan jellemző megküzdések kiéleződését láthatjuk a poszt-offenzív szakaszban. Ez a párhuzamosság alátámasztja a profilalkotás egyik elméleti alapvetését, a konzisztencia premisszáját, amely szerint az, ahogyan egy ember viselkedik egy adott helyzetben, az konzisztens azzal, ahogyan más helyzetekben megnyilvánul (Ellerby, 1986).

A későn elfogott elkövetők poszt-offenzív megküzdésének további vizsgálatával egy jellegzetes és részletgazdag kép rajzolódott ki. Több oldalról is alátámasztott, hogy a cselekmény és az elfogás közötti időszakot a büntudat és az önvád uralja. Emellett kimondottan jellemző a történetek negatív aspektusainak, káros következményeinek felnagyítása, katasztrófizálása.

Ugyanakkor az ennek nyomán keletkező érzelmek csillapítása, a társas támogatás keresése, a történetek perspektívába helyezése, más helyzetek vagy személyek élményeivel való összehasonlítása, esetleg pozitív jelentéssel való felruházása elmarad. Ez természetesen adódik a helyzet sajátosságából is, tekintve, hogy a társas támogatás igénylése és keresése kevésbé járható út ebben az időszakban, mind a praktikus, mind a pszichológiai önvédelem mentén (Malmquist, 2006).

A poszt-offenzív szakaszra jellemző továbbá egyfajta rezignált attitűd, a helyzetbe való passzív beletörődés, a megoldások halogatása, a helyzetből való kilépés. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan aktiválódnak a helyzet megváltoztatására tett erőfeszítések, megoldás keresése, bár a problémacentrikus és a feszültségkontroll megküzdés egyébként is jellemzően alacsony szintje a cselekmény után pedig még tovább csökken.

A későn elfogott elkövetőknél két markáns poszt-offenzív megküzdési tematika rajzolódik ki. Az egyik tematikában a negatív perspektíva és annak fokozására való hajlam, a negatív következmények felnagyítása és katasztrófizálására való hajlam, az ezekkel kapcsolatos rágódás és őrlődés, valamint a saját felelősség megélése, vagy akár felnagyítása alkotnak egy összefüggő és különálló kört a poszt-offenzív folyamatokban. A második tematika középpontjában az a megküzdési stratégia áll, amikor az erőfeszítéseit a személy csak arra fordítja, hogy a fenyegetettség keltette negatív, kellemetlen érzelmi állapotot felszámolja, megszüntesse a halogatással, kilépéssel, valamint a figyelem elterelésével és átirányításával kapcsolatos megküzdési manőverek útján. A stabilitás ilyenén megőrzése ugyanakkor nem feltétlenül jár együtt a helyzet megváltoztatásának feladásával, sőt, vélhetően az így csökkentett feszültség nyit utat a problémacentrikus megküzdésnek, és a megoldásra irányuló tervek kidolgozásának.

Az objektív poszt-offenzív magatartások elkövetési jellemzőkhöz, vagy stresszélményhez való kapcsolása nem hozott jelentős eredményeket. Gazdag eredményt hozott azonban a szubjektív poszt-offenzív reakciók felmérése, melyeket faktoranalízissel kialakított hat, tematikailag konzisztens és jól definiálható csoportba soroltam be. A legmagasabb átlagot elért poszt-offenzív reakció az orális és disszociatív feszültségkezelés, azaz az alkohol/drogfogyasztás, nappali álmodozás, a helyzetből való érzelmi kimenekülés volt, melynek ellene hat az elfogással való álmodás, az ügy médiában és mások beszélgetésében való követése, a konfliktusok megszorodása. Ezt követte az érzelmi reakciók hiányával jellemezhető közönyös viszonyulás faktora.

Szintén a legjellemzőbb reakciók között találjuk a harmadik faktort, a nyugtalanságot és szorongást, valamint az ehhez kapcsolódó kimerüléssel járó tüneteket, amelyek nem annyira megküzdésként, mint inkább a feszültség megjelenéseként értelmezhetők, és a stresszreakció előrehaladottságát és kimerülési fázisát jelzik. A következő reakció a problémaközpontú és célvezérelt mentális és magatartásbeli defenzív stratégiákat, taktikákat, manővereket felölelő skála. A legritkábbnak az akut és krónikus szomatikus tünetek jelentkezése bizonyult, melyek ismét nem megküzdésként, hanem a krónikus stressz megnyilvánulásaiként értelmezhetők.

A kutatás egyik feltevése az volt, hogy az elkövetési jellemzők és a poszt-offenzív szakasz történései között a cselekményhez kapcsolódóan átélt stressz teremt kapcsolatot. Ez a feltételezésem nem igazolódott, aminek elsősorban az az oka, hogy az elkövetési jellemzők és a stresszmutatók közötti kapcsolatok meglehetősen, és meglepően szórványosnak bizonyultak. Saját tapasztalatom alapján azonban a pszichológiai profilalkotási munkában, az esetek elemzésénél nagyon jól nyomon követhető az, hogy az elkövetőt a cselekmény mely pontján vagy pontjain éri stressz – mely elemeknél mutat racionális, higgadt és fókuszált magatartást, és hol válik dezorganizálttá, kapkodóvá, célszerűtlenné, indulatvezéreltté a viselkedése. Pszichológiai perspektívából és elmélyültséggel szemlélve és rekonstruálva a cselekményt mindez jól látható és megállapítható. Ezért számomra meglepő eredmény a hipotézis alátámasztottságának ilyen mértékű hiánya. Ugyanakkor véleményem szerint ez nem jelenti azt, hogy a feltételezett kapcsolat nem létezik, csupán azt, hogy az statisztikai módszerekkel, vagy legalábbis az itt alkalmazott módszerrel, illetve relatíve alacsony elemszámon végzett számításokkal alig ragadható meg. Korábbi kutatások is rámutatnak arra, hogy nem mindegy, hogy viselkedéssel vagy pszichológiai rétegekkel, illetve az egyéni viselkedést vagy pszichológiai tematikákat vizsgálunk. Ebben az esetben úgy tűnik, hogy inkább az internális (pszichológiai) változók vizsgálata vezethet eredményre, és az elkövetési jellemzők és a stresszmutatók kapcsolatának feltárásához mélyebb, finomabb elemzésre, esetleg nagyobb elemszámú mintára, vagy az itt nem megvalósítható csoportképzésre van szükség. Mindez jelzi számunkra azt is, hogy az elmélyült pszichológiai vizsgálódás kihagyása a cselekmények elemzéséből, és a profilalkotás folyamatából rontja annak hatékonyságát, és jelentős információvesztést eredményezhet.

A cselekménnyel kapcsolatos stresszről általában elmondható, hogy mind a cselekmény, mind a poszt-offenzív szakasz kiugróan stresszes esemény és időszak az elkövetők

életében. Ugyanakkor a cselekmény közben átélt stressz mértéke az egész vizsgálatban semmivel nem mutatott kapcsolatot, ami támogatja a cselekmény és a poszt-offenzív szakasz különállását, amit alátámaszt az elkövetési jellemzők többi stresszmutatóval való szórványos együttjárása is. A cselekmény és a poszt-offenzív szakasz ilyen elkülönülése – szemben az egy folyamatként való kezeléssel - fontos információ a profilalkotás és az e területen születő kutatások számára.

A későn elfogottak körében a cselekmény után átélt stressz mértéke leginkább olyan elkövetési jellemzőkkel járt együtt, amelyek a cselekmény indulatvezéreltségét, spontaneitását, expresszivitását és dezorganizáltságát jelezték. A poszt-offenzív magatartások körében is olyan elemek mutattak kapcsolatot magasabb szorongással és feszültséggel, amelyek a lebukás fokozott veszélyével vagy annak tudatával voltak kapcsolatosak, illetve a cselekménnyel kapcsolatos külső és belső impulzusokkal való szembesülés terepeként értelmezhetők (pl. a cselekménnyel kapcsolatos médiatartalmak követése) – ez egyébként párhuzamos a további, internális élményekre vonatkozó eredményekkel.

A stresszreakció lefutására vonatkozó eredmények jól keretbe helyezik az eddigieket, és voltaképpen Cassar és Ward (2003) korábbi eredményeinek kiterjesztéseként értelmezhetők, és kapcsolhatók az organizált/dezorganizált, illetve az expresszív/instrumentális dichotómiák lényegi koncepciójához is.

A nyugtalanság, szorongásos tünetek és ennek szomatikus megnyilvánulásai általánosságban emelkednek a poszt-offenzív szakaszban átélt stressz intenzitásával, de különösen jellemző ez azokra az elkövetőkre, akik a cselekmény után nyugodtak voltak, és fokozatosan váltak egyre feszültebbé. A kezdeti nyugalom, vagy akár közöny többnyire harag-megtorló típusú cselekményeknél jellemző, ahol a cselekménnyel oldódik az addigra tolerálhatatlanná duzzadt agressziós vagy egyéb affektív feszültség, illetve az azt kiváltó külső vagy belső konfliktus, fenyegetettségérzés, és ez nagyfokú megkönnyebbülést eredményez (Bakóczi, 1984; Keppel és Birnes, 2003; Schlesinger, 2004). Vannak olyan elkövetők is, akik elégedettek a cselekménnyel, és eleinte nyugalom vagy közöny tapasztalható, idővel hangulatingadozások, paranoiditás, vagy hiperszenzitivitás jelentkezik, mely érzések sokkal inkább a lebukáshoz köthetők, mintsem magához a cselekményhez (Cassar és mtsai, 2003; Keppel és Birnes, 2003). Ennél a típusnál a kezdeti nyugalom követően a szorongásos feszültség újratermelődik, és fokozódik. Itt lehet jellemző az a megküzdési mintázat ahol a cselekmény és az elfogás

közötti időszakot magas szintű stressz, valamint a büntudat és az önvád uralja, továbbá a saját felelősség megélése, vagy akár felnagyítása, valamint a negatív perspektíva a történetek negatív aspektusainak, káros következményeinek katasztrófizálása, az ezekkel kapcsolatos rágódás és őrlődés.

Ebben a csoportban a cselekmény nyomán keletkező érzelmek csillapításának, a társas támogatás keresésének, a történetek perspektívába helyezésének, más vagy mások élményeivel való összehasonlításának, esetleg pozitív jelentéssel való felruházásának hiánya jelentős mértékű stressz, szorongás, büntudat és szégyen felgyülemelését eredményezheti, ami egybevág a stressz lefutásának ívével (Adshad és mtsai, 2015).

A lefutás másik típusánál a kezdeti feszültség után a megnyugvás, lecsillapodás sőt a közöny, az érzelmi reakciók hiánya volt jellemző. Ez valószínűleg köszönhető annak is, hogy a stressz-reakciók többnyire megszűnnek, ha a kiváltó tényezők kedvezően alakulnak, vagy a kiváltó eseménytől időben eltávolodik a személy, illetve amennyiben a helyzet állandósul, akkor a személy lassan hozzászokik és alkalmazkodik az új helyzethez. Ugyanakkor feltehető az is, hogy ez köszönhető annak a megküzdési mintázatnak is, amely vélhetően ehhez a lefutáshoz köthető. Itt az érzelmi egyensúly megőrzésére irányuló igyekezet a poszt-offenzív szakaszban elsősorban a figyelem elterelésével és átirányításával kapcsolatos megküzdési manőverekkel jár együtt. Ebből adódhat egyfajta rezignált attitűd, a helyzetbe való passzív beletörődés, a megoldások halogatása, a helyzetből való kilépés, amelyek mind a fenyegetettségtől való eltávolodást szolgálják. Ebben a kontextusban a társas támogatás keresésének, igénybevételének alacsony szintje is más értelmet nyerhet, mint a másik csoportban, és itt hangsúlyosabb lehet a pszichológiai önvédelem, a szorongáskeltő ingerektől való eltávolodás. Az így megteremtett egyensúly nyithat utat az egyébként jellemzően gyenge problémacentrikus megküzdési stratégiák aktiválásának, helyzet megváltoztatására tett erőfeszítéseknek, a megoldások keresésének, tervek gyártásának, az aktív helyzetmenedzselésnek. Ez az egyensúly érdekében történő eltávolodás és ezzel egyidőben a helyzetmegoldással való foglalkozás kimondottan a későn elfogott elkövetőkre jellemző, és jelentős eleme lehet a lebukás elkerülésének, ami egybevág Cassar és Ward (2003) eredményeivel. Az eredmények továbbá utalnak arra, hogy a poszt-offenzív szakaszban átélt alacsonyabb szintű stressz és ehhez kapcsolódóan a közöny az újabb emberölést tervező vagy elkövető tetteknél jellemző.

E két jól elkülönülő tematikából az elsőt nevezhetjük „felfutó feszültség és önvádlokatasztrofizáló megküzdőnek”, a másikat pedig „csillapodó feszültség és közönyös-eltávolodó megküzdőnek”.

Szem előtt tartandó azonban, hogy az itt leírt összefüggések – bár egybe mutatnak korábbi eredményekkel - leginkább további, részletesebb és mélyebb rétegű kutatásra érdemes feltevéseknek tekinthetők.

Új tudományos eredmények

Kutatásom alapján az alábbi önálló tudományos eredményeket értem el.

1. Bebizonyítottam, hogy a profilalkotás folyamatában a mélyebb pszichológiai elemzés elengedhetetlen, és a tisztán statisztikai módszerek felé való elmozdulás a profilalkotás használhatóságát rontja. Álláspontomat alátámasztják mindazok az eredményeim, melyek azt mutatják, hogy az elkövető élményeinek az elkövetési jellemzőkkel való összekötése, a korán elfogott és későn elfogott elkövetők közötti különbségek, valamint a poszt-offenzív szakasz történéseinek elemzése sem lehetséges érdemben a felszíni, magatartásos jellemzők pusztán statisztikai elemzése által. Ezt mélyebb és finomabb pszichológiai elemzést alkalmazva érdemes vizsgálni.

2. Igazoltam, hogy az emberölési cselekmény és a poszt-offenzív szakasz között nem a cselekmény közben vagy után átélt stressz teremt kapcsolatot. Eredményeim szerint azokkal a meglátásokkal ellentétben, miszerint a poszt-offenzív szakasz az emberölési cselekmény és folyamat szerves részének tekinthető, a kettő inkább elválik egymástól, és különálló szakaszként kezelendők.

3. Elsőként végeztem el a poszt-offenzív szakasz belső történéseinek feltárását, és tematikus csoportokba sorolását. Ez jelentős előrelépés az emberölés folyamatának megértésében, miszerint a poszt-offenzív szakasz belső történései hat, tematikailag konzisztens csoportba sorolhatók be: orális és disszociatív feszültségkezelés; közöny; nyugtalanság és szorongás, valamint az ehhez kapcsolódó kimerüléssel járó tünetek; defenzív stratégiák; akut szomatikus tünetek; és krónikus szomatikus tünetek.

4. Bizonyítottam, hogy az emberölési cselekmény után legalább egy hetet szabadlábbon töltő homicid elkövetők körében az általánosan alkalmazott és a cselekmény utáni megküzdés mintázata hasonló, és a magyar átlagpopulációtól jellegzetesen eltérő. A homicidium után továbbá az elkövetőkre általánosan jellemző megküzdések kiéleződése tapasztalható. Ez az eredmény alátámasztja a profilalkotás konzisztencia premisszáját is.

5. Igazoltam, hogy a későn elfogott homicid elkövetők poszt-offenzív megküzdésében kimutathatók jól megragadható mintázatok, típusok. Az általános képen belül a későn elfogott elkövetőknél két markáns, a stresszreakció lefutásának típusa által meghatározott tematikát definiáltam, melyeket a „felfutó feszültség és nyugtalan-önvádoló-katasztrofizáló megküzdő”, és a „csillapodó feszültség és közönyös-eltávolodó megküzdő” típusoknak neveztem el.

6. Az eredmények alapján bebizonyítottam, hogy a poszt-offenzív szakasz intrapszichés és ezáltal magatartásbeli történéseit elsősorban nem az átélt stressz mértéke önmagában, hanem a stresszreakció lefutásának típusa mutatja meg.

Ajánlások a kutatási eredmények gyakorlati használatát illetően

A poszt-offenzív magatartás és élmények ismerete több területen használható. Fontos az elkövetők reintegrációjában dolgozó szakemberek, elsősorban pszichológusok számára, hiszen a cselekmény feldolgozása fontos eleme a bűnismétlés megelőzésének. Kutatásom fókuszában azonban a profilalkotásban történő felhasználás állt.

Ugyan jelen tanulmányban a cselekmények elkövetési jellemzők alapján történő típusokba sorolása, illetve az elkövetési jellemzők poszt-offenzív reakciókkal való összekötése nem járt sikerrel, a kapott eredmények izgalmas, további vizsgálódást inspiráló feltevésekhez segítenek hozzá bennünket. Az egyre feszültebb, önvádoló-katasztrofizáló megküzdési típus tematikusan vélhetően a dezorganizált, az expresszív, illetve a hatalom-megerősítő, esetleg a harag-megtorló típusokhoz köthető. Az eleinte feszült, ám aztán eltávolodó és közönyös típust pedig inkább az organizált, instrumentális, hatalom-érvényesítő, és a szadista típusú cselekményeknél kereshetjük. Ez a vizsgálatra érdemes személyek prioritizálásában nyújthat segítséget. Ezeket a kapcsolatokat a jövőbeni kutatásokban érdemes vizsgálni.

A poszt-offenzív magatartás és reakciók mélyebb ismerete különösen az olyan területeken lehet rendkívül innovatív eszköz, mint a nyomozási stratégiák kialakítása, kreatív taktikai lépések, proaktív technikák, célzott médiastratégia-és kommunikáció, pszichológiai csapdák felállítása, a lakosság bevonása az adatgyűjtésbe, az elkövető vagy az ő környezetének megszólítása. Ezeknél az eljárásoknál a poszt-offenzív érzelmi állapot ismeretében az elkövetőt érzékenyen érintő témaköröket megcélzó ingert feltárlva a tettes specifikus válaszára számíthatunk, ezzel leleplezve a tettet akár a szűkebb környezete, akár közvetlenül a hatóság előtt. Ezek a profilalkotás kevésbé ismert felhasználási területei, amelyek azonban igen jelentős hasznot hozhatnak, különösen a

bonyolultabb, hosszabb nyomozást igénylő ügyek esetében. Ebben az itt talált megküzdési típusok, stílusok, és azok megjelenési formáinak ismerete kiemelt szerepet kap, megszabhatja az alkalmazott stratégia alapvető irányát, mert olyan támpontokat nyújt, melyek jól körülhatárolhatók, könnyen felismerhetők, és az elkövető által tudatosan és akaratlagosan kevésbé szabályozhatók. Ezért a poszt-offenzív megküzdés összekötése a cselekmény elkövetési jellemzőivel itt is fontos, további kutatásokat igénylő terület.

Hasonló igaz a kihallgatási taktika tervezésére is. Egy homicid elkövető nem könnyen és nem akárcsak nyílik meg, ezért ilyen esetekben esszenciális a megfelelő felkészülés, és a megfelelő kihallgatási taktika megválasztása. A leghatékonyabb fogások tervezése és a mindenképpen kerülendő lépésekre való figyelmeztetések az elkövető általános és specifikus érzelmi, kognitív, viselkedési reakcióinak ismeretében lehetségesek, melyekhez az itt kapott eredmények fontos adalékokkal szolgálnak már a jelenlegi formájukban is. A poszt-offenzív magatartás elsősorban azt mutatja meg, hogy az elkövető hogyan viszonyul a cselekményhez, annak megtörténtéhez, ebben a saját szerepéhez, identitásának megváltozásához. Voltaképpen maga a kihallgatási magatartás is poszt-offenzív magatartásnak tekinthető. Röviden összefoglalva, a cselekmény utáni szakaszban önbüntető, katasztrofizáló, rágódó típusnál az olyan kihallgatási technikák lehetnek hatékonyak, amelyek csökkentik a feszültséget, morális felmentést nyújtanak a cselekményre vonatkozóan, és ezzel csökkentik a büntudat és szégyen érzését, amely gátolná a feltárulkozást. Míg a közönyös, távolító típus esetében ezek vélhetően haszontalanok, és inkább a racionális, esetleg az elkövető nárcizmusát megcélzó megközelítések lehetnek eredményesek. Ugyanakkor a megküzdési mintázat felépülését ismerve ezen túlmenően, részletesen felépített stratégiák és fogások javasolhatók.

Kutatásom fontos tanulsága az is, hogy a pszichológiai változók használata, valamint az elkövetésben megnyilvánuló pszichológiai működés elemzése – leginkább a statisztikai eredményekkel integráltan – nem kihagyható a folyamatból, hiányában a profil is mélységét és lényegében értelmét veszti.

Irodalomjegyzék

- Adshead, G., Ferrito, M., és Bose, S. (2015). Recovery After Homicide: Narrative Shifts in Therapy With Homicide Perpetrators. *Criminal Justice and Behavior*, 42(1), 70–81. <https://doi.org/10.1177/0093854814550030>
- Agnew, R. (2001). Building on the Foundation of General Strain Theory: Specifying the Types of Strain Most Likely to Lead to Crime and Delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 38(4), 319–361. <https://doi.org/10.1177/0022427801038004001>
- Alföldi, Á. D. (2012). A profilalkotás tudományterületi elhelyezkedése és elméleti modelljei. *Magyar Tudomány*, 8, 980–987.
- Bakóczi, A. (1984). *Az emberölés*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Barlow, D. H., Sauer-Zavala, S., Carl, J. R., Bullis, J. R., & Ellard, K. K. (2014). The nature, diagnosis, and treatment of neuroticism: Back to the future. *Clinical Psychological Science*, 2(3), 344–365. <https://doi.org/10.1177/2167702613505532>
- Canter, D. (2000). Offender Profiling and Criminal Differentiation. *Legal and Criminological Psychology*, 5(1), 23–46. <https://doi.org/10.1348/135532500167958>
- Cassar, E., Ward, T., és Thakker, J. (2003). A Descriptive Model of the Homicide Process. *Behaviour Change*, 20(02), 76–93. <https://doi.org/10.1375/bech.20.2.76.24840>
- Coupe, J. J. (2003). *A clinical approach to deductive profiling [Disszertáció]*. Widener University.
- Csernyikné Póth, Á., és Fogarasi, M. (2006). A profilalkotás lényege. In *Kriminálpszichológia* (pp. 213–217). Rejtjel Kiadó.
- Daffern, M., Jones, L., és Shine, J. (Szerk.). (2010). *Offence paralleling behaviour: A case formulation approach to offender assessment and intervention*. Wiley-Blackwell.
- Doan, B. (2008). *Empirical tests of the homology assumption in criminal profiling [Szakdolgozat]*. Memorial University of Newfoundland. <https://research.library.mun.ca/8795/>
- Douglas, J. E., Burgess, A. W., Burgess, A. G., és Ressler, R. K. (Szerk.). (2006). *Crime classification manual: A standard system for investigating and classifying violent crimes (2nd ed)*. Jossey-Bass.
- Elekesné Lenhardt, Z. (2015, 11). *Profilalkotás a gyakorlatban [Előadás]*. Közzolgálat és pszichológia konferencia, NKE RTK, Budapest. <https://docplayer.hu/9857594-Profilalkotas-s-a-gyakorlatban.html>
- Elisha, E., Idisis, Y., Timor, U., és Addad, M. (2010). Typology of Intimate Partner Homicide: Personal, Interpersonal, and Environmental Characteristics of Men Who

- Murdered Their Female Intimate Partner. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 54(4), 494–516. <https://doi.org/10.1177/0306624X09338379>
- Ellerby, L. A. (1986). *Consistencies in personality characteristics and behavior patterns of homicide offenders: A synthesis of a police technique and psychological theory [Szakdolgozat]*. University of Manitoba.
- Keppel, R. D., és Birnes, W. J. (2003). *The psychology of serial killer investigations: The grisly business unit*. Academic Press.
- Kovács L. (2018, 09). *Gyilkos elmék a krimisorozatban és a való életben [Előadás]*. Kutatók éjszakája, Nemzeti Közszerológati Egyetem, Budapest.
- Kovács, L. (2013). Az emberölések utólagos felderítésének helyzete és tapasztalatai Magyarországon. In *Kriminológiai közlemények 77. szám: Válogatás a 2012-ben tartott tudományos ülések előadásaiból* (pp. 127–138). Magyar Kriminológiai Társaság.
- Kovács, L., Bói, L., és Girhiny, K. (2019). *Emberölések nyomozása*. Dialóg Campus.
- Lauritsen, J. L., Rezey, M. L., és Heimer, K. (2016). When Choice of Data Matters: Analyses of U.S. Crime Trends, 1973–2012. *Journal of Quantitative Criminology*, 32(3), 335–355. <https://doi.org/10.1007/s10940-015-9277-2>
- Lazarus, Richard S., és Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer.
- Malmquist, C. P. (2006). *Homicide: A psychiatric perspective (2nd ed.)*. American Psychiatric Pub.
- Miklósi, M., Martos, T., Kocsis-Bogár, K., és Perczel Forintos, D. (2011). A Kognitív Érzelem-Reguláció Kérdőív magyar változatának pszichometriai jellemzői. *Psychiatria Hungarica*, 26(2), 102–111.
- Oláh, A. (1986). *Szorongás Leküzdési Mód Preferencia Kérdőív*. ELTE BTK, Személyiség- és Egészségpszichológiai Tanszék, Budapest.
- Oláh, A. (1993). *Szorongás, megküzdés és megküzdési potenciál [Kandidátusi disszertáció]*. Kézirat.
- Ressler, R. K., Burgess, A. W., Douglas, J. E., és Luke, J. L. (1995). *Sexual homicide: Patterns and motives*. Free Press.
- Salfati, C. Gabrielle. (2000). The Nature of Expressiveness and Instrumentality in Homicide: Implications for Offender Profiling. *Homicide Studies*, 4(3), 265–293. <https://doi.org/10.1177/1088767900004003004>
- Salfati, C. Gabrielle. (2001). A European Perspective on the Study of Homicide: Guest Editor's Introduction. *Homicide Studies*, 5(4), 286–291. <https://doi.org/10.1177/1088767901005004002>

- Santtila, P., Hakkanen, H., Canter, D., és Elfgren, T. (2003). Classifying Homicide Offenders and Predicting Their Characteristics from Crime Scene Behavior. *Scandinavian Journal of Psychology*, 44(2), 107–118. <https://doi.org/10.1111/1467-9450.00328>
- Schlesinger, L. B. (2004). *Sexual murder: Catathymic and compulsive homicides*. CRC Press.
- Sipos, K., Sipos, M., és Spielberger, C. D. (1988). A State–Trait Anxiety Inventory (STAI) magyar változata. In *Pszichodiagnosztikai vademecum I/2*. Egyetemi jegyzet (pp. 123–148). Tankönyvkiadó.
- Stauder, A., és Konkoly-Thege, B. (2006). Az Észlelt Stressz Kérdőív (PSS) magyar verziójának jellemzői. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 7(3), 203–216. <https://doi.org/DOI:10.1556/Mentál.7.2006.3.4>
- Tremmel, F., Fenyvesi, C., és Herke, C. (2005). *Kriminalisztika: Tankönyv és Atlasz*. Dialóg Campus.
- Turvey, B. E. (2012). *Criminal profiling: An introduction to behavioral evidence analysis (4th ed)*. Academic Press.
- Vollrath, M., & Torgersen, S. (2000). Personality types and coping. *Personality and individual differences*, 29(2), 367–378. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(99\)00199-3](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(99)00199-3)
- Walter, R., Stein, S. L., és Adcock, J. M. (2015). Suspectology: The development of suspects using pre-, prei-, and post-offense behaviors. In *Cold cases: Evaluation models with follow.up strategies for investigators* (pp. 151–175). CRC Press.
- Youngs, D., és Zeyrek-Rios, E. Y. (2014). The Role of Psychology in Investigations. *The Bulletin of Legal Medicine*, 19(3), 135–145. <https://doi.org/10.17986/blm.2014193853>

Idézett jogszabályok:

22/2000. (XII. 29.) ORFK utasítás a Modus Operandi Nyilvántartás ideiglenes Szabályzata kiadásáról.

A doktorjelölt témával kapcsolatos publikációs jegyzéke

Cikkek:

Lehoczki Á.: *Dead-end Attachments*. Szondiana, 2007; 27: 70-78.

Lehoczki Á.: *Irányzatok a bűnügyi profilalkotásban*. Belügyi Szemle, 2011; 6: 62-81.

Lehoczki Á., Lukács-Miszler K.: *Major pszichiátriai zavarok és a filicídium kapcsolata. Női elkövetők által – pszichotikus állapotban – gyermekek sérelmére elkövetett emberölések deskriptív elemzése*. Psychiatria Hungarica, 2013; 2: 145-158.

Lehoczki Á.: *Emberölések a rácsok mögött*. Börtönügyi Szemle, 2013; 32(3): 65-70.

Lehoczki Á.: *Donászi és Nagy esete a nárcizmussal*. Belügyi Szemle, 2014; 62(2): 119-142.

Lehoczki Á.: *Nehézségek és módszertani dilemmák a profilalkotás hazai kutatásában*. Magyar Rendészet, 2014; 14(2): 51-61.

Lehoczki Á.: *Emberölés a börtönben*. In: Kiss V. (szerk.): *Kriminológiai közlemények 74.*, Budapest: Magyar Kriminológiai Társaság, 2014, 29-33.

Lehoczki Á.: *Post-offence stress and coping in homicidal perpetrators*. Archibald Reiss Day Conference Proceedings, 2015, Vol. 1., 211-220.

Lehoczki Á., Halmai T.: *Homicide offenders with or without psychotic disorder: post-traumatic symptoms, guilt and shame, and coping in the post-offence period*. *Annals of Forensic Research and Analysis*, 2016, 3(2): 1031; <https://www.jscimedcentral.com/Forensic/forensic-3-1031.pdf>

Előadások:

Lehoczki Á.: *Az életellenes bűncselekményekről*. Budapest: Magyar Pszichológiai Társaság Tudományos Nagygyűlése, 2008. május 22-24.

Lehoczki Á.: *A poszt-offenzív szakasz pszichés sajátosságai életellenes elkövetőknél*. Budapest: Magyar Pszichológiai Társaság XXI. Tudományos Nagygyűlésén, 2012. május 31.

Lehoczki Á.: *A cselekményre adott pszichés reakciók vizsgálata életellenes elkövetőknél*. Győr: Magyar Pszichiátriai Társaság Vándorgyűlésén, 2013. január 25.

Lehoczki Á.: *Emberölések a rácsok mögött*. Május 30. Budapest: Magyar Kriminológiai Társaság „Agresszió a börtönben” című tudományos ülése, 2013. május 30.

Lehoczki Á.: *Az emberölést elkövető tettesek pszichés reakciói cselekményüket követően empirikus kutatás tükrében.* Budapest: Magyar Pszichológiai Társaság XXII. Tudományos Nagygyűlése, 2013. június 6.

Lukács-Miszler K., Lehoczki Á.: *Életellenes cselekmény feldolgozása kényszergyógykezelték terápiája során.* Budapest: Magyar Pszichológiai Társaság XXII. Tudományos Nagygyűlése, 2013. június 6.

Uzonyi A., Lehoczki Á.: *Kényszerestől a kényszerét el ne vedd! – egy emberölés létrejöttének pszichológiai elemzése.* Budapest: Magyar Pszichológiai Társaság XXII. Tudományos Nagygyűlése, 2013. június 6.

Lehoczki Á.: *Életellenes elkövetők poszt-traumás tüneteinek vizsgálata.* Budapest: Rendészeti Ágazat Doktoranduszainak VI. Országos Fóruma, 2014. november 20.

Lehoczki Á.: *Post-offence stress and coping in homicidal perpetrators.* Belgrád, Academy of Criminalistic and Police Studies: Archibald Reiss Days, 2015. március 3.

Lehoczki Á.: *A fantázia szerepe a szexuális emberölésekben.* Budapest, Rendészeti Ágazat Doktoranduszainak VIII. Országos Fóruma, 2016. november 17.

A doktorjelölt szakmai-tudományos életrajza

Név: Lehoczki Ágnes

Születési hely, idő: Szeged, 1980. január 15.

Szolgálati hely és beosztás: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar
Büntetés–végrehajtási Tanszék, tanársegéd

Tanulmányok

- 1999-2005: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi, ill. Pedagógiai és Pszichológiai Kar, pszichológia szak - okleveles pszichológusi diploma
- 2006-2010: Semmelweis Egyetem Klinikai Pszichológiai Tanszék klinikai szakpszichológus képzés – klinikai szakpszichológusi végzettség
- 2010–2018: Pécsi Tudományegyetem Pszichológia Doktori Iskola
- 2018–tól: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Doktori Iskola

Nyelvismeret

- angol felsőfokú komplex, államilag elismert nyelvvizsga
- spanyol alacsony fokú komplex, államilag elismert nyelvvizsga

Korábbi munkakörök

- 2003 - szakmai gyakorlat – BRFK BTO Kriminálpszichológiai labor
- 2004 - szakmai gyakorlat - Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet
- 2005-2014. Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet

Oktatási tevékenység

- 2007, 2008: Esetmegbeszélő előadás a Dr. Lukács Dénes által vezetett Szondi Tanfolyamon
- 2007, 2008: Csoportfoglalkozás a büntetés-végrehajtásban dolgozó ápolószemélyzet továbbképzésén a személyzet és az ápoltak között tapasztalható játszmák témakörében
- 2009. - óraadás a Szegedi Rendészeti Szakgimnázium öt szakaszának: „Az antiszociális személyiség fejlődése”

- 2009-től rendszeresen – előadás a Semmelweis Egyetem Egészségügyi Főiskolai karán: „A testi identitás pszichés háttéréről fogvatartottak körében”
- 2010, 2011: Rendszeres szakmai továbbképzés szervezése és lebonyolítása a büntetés-végrehajtásban dolgozó pszichológusok számára
- 2012-től rendszeresen – előadások az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Kriminológia mesterképzésén: „A bűncselekmények áldozatai: Viktimológia, áldozatvédelem”, „Kriminálisztikai pszichológia: Kihallgatás, poligráf, profilalkotás”
- 2014. óta Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Büntetés-végrehajtási Tanszék – szakoktató majd tanársegéd; oktatott tárgyak: Büntetés-végrehajtási pszichológia 1-6., Az emberölés lélektana